

IN MEMORIAM

ODRODZENIE I REFORMACJA W POLSCE ■ LXIII 2019 ■ PL ISSN 0029-8514

Zbigniew Ogonowski (1924–2018)

Zbigniew Ogonowski urodził się 27 czerwca 1924 r. w Warszawie, gdzie też uczęszczał do szkół, a w okresie wojny i okupacji hitlerowskiej kontynuował swoją edukację głównie jako samouk, po wojnie zaś studiował zaocznie polonistykę, najpierw na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, a następnie na Uniwersytecie Warszawskim. Po ukończeniu studiów i krótkim okresie pracy m.in. w redakcji pism Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Państwowym Instytucie Wydawniczym zatrudnił się w Instytucie Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, gdzie jako pracownik w Zakładzie Filozofii Nowożytnej przebył całe swoje akademickie *curriculum* aż do przejścia na emeryturę z końcem 1994 r. jako profesor zwyczajny. Był wieloletnim kierownikiem Zakładu Filozofii Nowożytnej IFiS PAN, a także wicedyrektorem Instytutu ds. filozofii. W roku przejścia na emeryturę w wydawanym przez IFiS PAN „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej”, którego był wcześniej redaktorem naczelnym, zamieszczono pełną bibliografię jego publikacji (do 1994). Był aktywny i twórczy również po przejściu na emeryturę – przez blisko ćwierć wieku, zmarł w Warszawie 27 września 2018 r.

Przedmiotem jego badań i twórczości naukowej była filozofia i myśl religijna, a także polityczna i społeczna wczesnej nowożytności, były to zaś badania ukierunkowane – w duchu całości prac historycznofilozoficznych IFiS PAN – na myśl polską, jednak z szerokim uwzględnieniem także powszechnych dziejów filozofii. W jego badaniach uprzywilejowane miejsce zajmowała poreformacyjna myśl filozoficzno-religijna, w jej obrębie zaś centralnym punktem był socynianizm. To wypracowane przez ów poreformacyjny nurt heterodoksji wyznaniowej idee racjonalizacji wierzeń religijnych i tolerancji wyznaniowej oraz wysokich standardów moralnych także – i zwłaszcza – życia społecznego i publicznego interesowały go szczególnie żywo i owocnie. Wszystko to znalazło wyraz w jego twórczości, co łatwo

daje się zilustrować tematyką tych jego publikacji, które przybrały postać osobnych książek.

Pierwszą z nich poświęcił problemom myśli polskiej, a była to rozprawa *Z zagadnień tolerancji w Polsce XVII wieku* (Warszawa 1958). Również następna jego książka dotyczy realiów dawnej Polski i jest to wydany w serii „Myśli i Ludzie” *Socynianizm polski* (Warszawa 1960). Także trzecia w bibliografii Zbigniewa Ogonowskiego osobna książka dotyczy Polski, jednak już nie tylko socynianizmu w XVII w., ale i oddziaływania tego nurtu na myśl filozoficzną w skali powszechnej – *Socynianizm a oświecenie. Studia nad myślą filozoficzno-religijną arian w Polsce XVII wieku* (Warszawa 1966). Dopiero czwarta z jego książek ma za samodzielny przedmiot badań filozofię angielską, a jej bohaterem jest bliższy już bodaj oświeceniu niż wielkim systemom filozoficznym XVII w. John Locke, któremu Ogonowski poświęcił osobną monografię (*Locke*, Warszawa 1972). Kolejna praca Zbigniewa Ogonowskiego ma ponownie za przedmiot wyłącznie tematykę i materiał źródłowy z obszaru myśli polskiej. Jest to wielki, dwuczęściowy tom zbiorowo opracowanej antologii *700 lat myśli polskiej*, ze stereotypowym dla całości i tylko oznaczeniami chronologicznymi poszczególnych tomów zróżnicowanym tytułem pomocniczym, który dla tomu Ogonowskiego brzmi *Filozofia i myśl społeczna XVII wieku* (Warszawa 1979). Widoczne już we wcześniejszych i mające stać się jeszcze mocniejszą w późniejszych pracach Ogonowskiego dominantą zagadnienia z dziejów siedemnastowiecznej heterodoksji wyznaniowej są obecne, rzecz jasna, i w tym wielkim tomie jego antologii, stanowią tu jednak tylko część niezwykle bogatego i zróżnicowanego materiału źródłowego – filozoficznego, religijnego, obyczajowego, społeczno-politycznego, kulturowego, literackiego, materiału w nie-małej też mierze od dawna zapomnianego, a na pewno przez badaczy zaniechanego. Również do poloników należą następne dwie książki, które wymienię jednak później, oddzielają je bowiem od antologii *Filozofia i myśl społeczna XVII wieku* dwie wydane za granicą prace, które nie mają wprawdzie zewnętrznej formy ani objętości książkowej, ale rangę w studiach nad socynianizmem, którego obie dotyczą, wysoką. Pierwsza z nich wyprzedza nawet tom antologii *700 lat myśli polskiej*. Jest to obszerne studium *Der Sozinianismus und die Aufklärung*, wydane w pracy zbiorowej *Reformation und Frühaufklärung in Polen. Studien über den Sozinianismus und seinen Einfluss auf das westeuropäische Denken im 17. Jahrhundert* (hrsg. von P. Wrzecionko, Göttingen 1977). Druga pozycja to zwięzła, ledwie jedenaście stron

druku licząca, podręcznikowa, więc rygorystycznie krótka, monografia tegoż nurtu poreformacyjnej heterodoksji wyznaniowej, osobny rozdział w nowej edycji siedemnastowiecznego tomu Überwega: *Der Sozinianismus (Grundriss der Geschichte der Philosophie. Die Philosophie des 17. Jahrhunderts*, Bd. 4, Basel 2001). Chronologicznie przedziela on, jak wspomniałem, dwa kolejne polonika książkowe, są to zaś gatunkowo zróżnicowane – i w pewnym sensie pokrewne wielkiej, siedemnastowiecznej antologii z *700 lat myśli polskiej – Zarys filozofii w Polsce. Wieki XIII–XVII* (Warszawa 1989) i monograficzna, jeśli o tematykę idzie, antologia *Mysł ariańska w Polsce XVII wieku. Antologia tekstów* (Wrocław 1991). Pierwsza jest dziełem trzech autorów, a Zbigniew Ogonowski jest autorem jej trzeciej części, a także redaktorem naukowym całości. Druga książka to antologia, tym razem socyniańska. Jej pochodną jest w jakiejś mierze o rok od niej późniejsza *Filozofia polityczna w Polsce XVII wieku i tradycje demokracji europejskiej* (Warszawa 1992) – po raz pierwszy tak sformułowany jako tytuł książki samodzielny temat w twórczości tego autora. Dopiero po czterech latach wyszła ostatnia książka Zbigniewa Ogonowskiego, prawdziwe jego *opus vitae*, nie tylko potwierdzająca, że w centrum jego zainteresowań i pasji badawczych był trwale socynianizm, ale też świadcząca o tym, że jej autor był najlepszym, jak sądzić wolno, znawcą tego nurtu poreformacyjnej heterodoksji wyznaniowej w skali światowej: *Socynianizm: dzieje, poglądy, oddziaływanie* (Warszawa 2015). Liczący ponad 500 stron drobnego raczej pisma tom został wydany, pod patronatem Instytutu Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów, z wielką starannością i elegancją przez Wydawnictwo Aspra-JR.

Ten rudymenarny i nieledwie do tytułów samych tylko osobno wydanych książek zredukowany przegląd twórczości pisarskiej nie jest i nie miał być niczym więcej jak spóźnionym o rok nekrologiem zmarłego 27 września 2018 r. profesora Zbigniewa Ogonowskiego, póki go nie dopełni obszerniejsze i bardziej rzeczowo jego twórczość przedstawiające studium, dla którego jednym z naturalnych niejako miejsc publikacji jest właśnie „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”.

Juliusz Domański

Instytut Filozofii i Socjologii
Polskiej Akademii Nauk
Instytut Filologii Klasycznej
Uniwersytetu Warszawskiego